

Diagnostiek en behandelmogelijkheden voor antisociale persoonlijkheidsproblematiek.



Professor. dr. Arno van Dam, klinisch psycholoog.
Bijzonder hoogleraar antisociaal gedrag, psychiatrie en maatschappij.

Tilburg University
School of Social and Behavioral Sciences

Landelijk Steunpunt Extremisme

Tranzo
Wetenschappelijk centrum voor zorg en welzijn

Zijn we bereid om cliënten met ASPS te behandelen in de GGZ?

(van Dam, Rijckmans & van den Bosch, 2022)

Table 3 Motivation to work with ASPD patients

	Regular Mental health service (n=64)	Forensic Mental Health service (n=61)
Not motivated (I ≤ 3)	38 (59.4%)	6 (9.8%)
Ambivalent (I = 3-5)	18 (28.1%)	16 (26.2%)
Motivated (I ≥ 5)	8 (12,5%)	39 (63.9%)





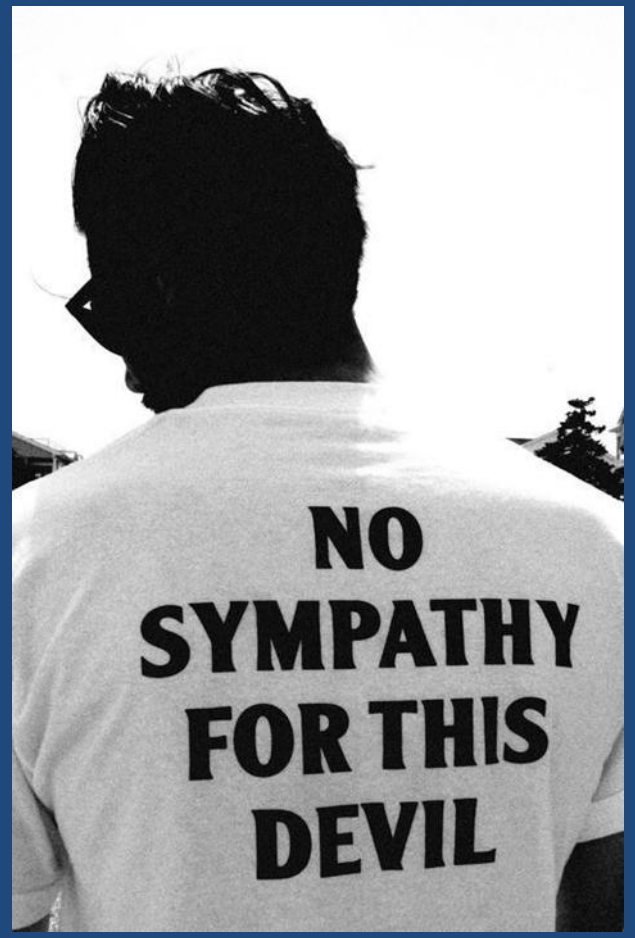
Antisociale cliënten roepen sterke emoties op bij hulpverleners (van Dam, Rijckmans & van den Bosch, 2022)

- Afgewezen
- Gedomineerd
- Gemanipuleerd
- Gebruikt
- Geschokt
- Vijandigheid
- Morele verontwaardiging
- Haat
- Angst
- Hulpeloosheid



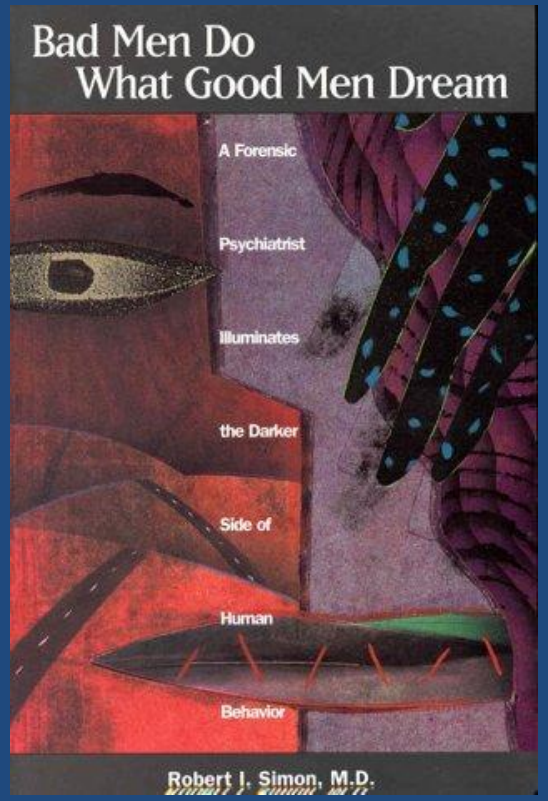


- Therapeutisch Nihilisme
  - (Lion, 1978; Meloy & Yakeley, 2014)



Soms ook sterke positieve emoties…

- Fascinatie
- Jaloezie
- Seksuele aantrekkingskracht





Geen warm welkom voor ASPS in de GGZ (Rijckmans et al., 2020)

- ASPS is vaak een uitsluitingscriterium voor vrijwillige behandeling



- De redenen die daarvoor gegeven worden, kloppen niet.
  - Geen evidence based behandeling beschikbaar
  - Ze worden er slechter van
  - Niet gemotiveerd.
- Behandelaren in de GGZ zijn niet erg gemotiveerd om deze cliënten te behandelen (van Dam, Rijckmans & van den Bosch, 2022)
- Relatief weinig onderzoek naar behandeling van ASPS (Gibbon at el, 2020).
- Relatief weinig aandacht voor deze doelgroep in opleidingen voor GGZ beroepen

Een gemiste kans voor de GGZ



- Deze groep heeft problemen
  - Agressie, verslaving
  - PTSS, Angst, Depressie, Suïcidaliteit
  - Werkeloosheid, scheidingen

- Anderen hebben er last van
  - Huiselijk geweld, criminaliteit, overlast
  - Psychische klachten
  - Financiële consequenties



Making a
positive impact
in our community

Waarom gedragen mensen zich sociaal? (**Collectief altruïsme,** (Thrivers, 1971)













TILBURG UNIVERSITY
School of Social and Behavioral Sciences

De Wit-De Visser B, Rijckmans M, Vermunt JK and van Dam A (2023) Pathways to antisocial behavior: a framework to improve diagnostics and tailor therapeutic interventions. Front. Psychol. 14:993090.

Tranzo
Wetenschappelijk centrum voor zorg en welzijn

Sociale systemen: Collectief altruïsme

- Investeren in anderen op basis van vertrouwen en wederkerigheid
- Welwillend en tolerant naar anderen
- Positief mensbeeld
- Een gevoel van balans/eerlijkheid/loyaliteit mbt materiele zaken, emoties ed.
- Interesse in anderen
- Fouten toegeven, excuses maken



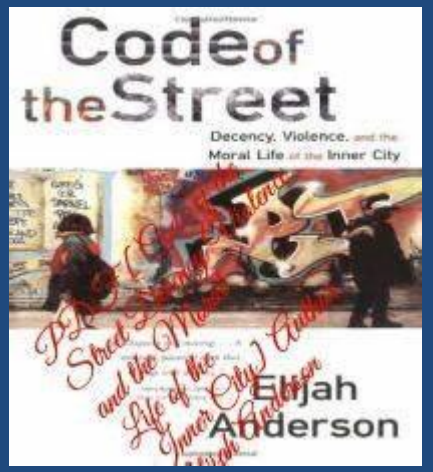
Sociale systemen: Survival of the fittest

- Anderen zijn niet te vertrouwen, negatief mensbeeld
- Pakken wat je pakken kan, voordat een ander het doet.
- Nooit zwakte laten zien
- Nooit vernederd worden
- Nooit fouten toegeven
- Zorg dat anderen bang van je zijn
- Respect afdwingen
- Zorg dat anderen afhankelijk zijn, bij je in het krijt staan



The code of the street

fatsoen, geweld en het morele leven van de binnenstad







- Het is onveilig, niemand is te vertrouwen
  - Je mag geen zwakte laten zien
  - Anders maken ze je af
  - Mensen moeten respect tonen
  - Op gebrek aan respect reageer je altijd met geweld

- Het is een overlevingsmechanisme in deze buurten
- Ook jongeren die niet geneigd zijn tot fysieke agressie, vinden het noodzakelijk om in deze buurten volgens de straat code te leven.

- Ook jongeren uit nette families passen zich aan de straatcode aan als ze daar veel mee geconfronteerd worden

De ballade van het antisociale leven

Muziek en straatcultuur: gangstarap en drill



- Straatcultuurthema's
  - Geen kansen hebben
  - Respect
  - Drugs dealen en andere criminaliteit
  - Snel geld
  - Bendeleven
  - Vrouwen als seksuele objecten





- Het bereik van de straatcultuur is door muziek en sociale media groter geworden

- Heeft ook invloed op het gedrag van jongeren uit nette families (Anderson, 1999, rapper Cor, 2020)

- Is dit psychiatrie?
- Is psychiatrie de oplossing?
- Is psychotherapie de oplossing?





Ex-crimineel Cor (25) betert zijn leven als rapper: 'Het besef kwam toen ik geboeid bij oma's kist stond'

Tilburg University
School of Social and Behavioral Sciences

Tranzo
Wetenschappelijk centrum voor zorg en welzijn

Mannelijkheid in de mainstream cultuur

- Geen zwakte tonen
- Onafhankelijk
- Autonoom
- Verlies niet accepteren
- De ultieme wraak
- Onthechte beschermer













Tilburg University
School of Social and Behavioral Sciences

Tranzo
Wetenschappelijk centrum voor zorg en welzijn

Antisociale persoonlijkheidsstoornis (DSM-5: 301.7)

- Een pervasief patroon van gebrek aan respect voor en schending van de rechten van anderen, vanaf het 15e jaar blijkend uit tenminste 3 van de volgende kenmerken:
  - **Moeite met aanpassen aan sociale normen en aan de wet houden**
  - **Bedriegen, liegen**
  - **Impulsiviteit of niet vooruit kunnen plannen**
  - **Onverantwoordelijkheid/roekeloosheid**
  - **Prikkelbaarheid/Agressiviteit**
  - **Constante onverantwoordelijkheid**
  - **Ontbreken van berouw en onverschilligheid**





Voor het 15e al gedragsproblemen, en het gedrag komt niet uitsluitend voor onder invloed van psychose of bipolaire stoornis.

Antisociale problematiek voor de DSM-III (1980)

Antisociale problematiek in de DSM-I (1952) en de DSM-II (1968)

- Antisociale reactie/stoornis
  - *Mensen die altijd problemen veroorzaken, geen echte banden aan kunnen gaan met anderen, niet leren van ervaring of straf, emotioneel koud zijn, alleen gericht op eigen behoeftes en het vermogen om hun gedrag goed te praten.*
    - Gerelateerd aan het begrip psychopathie
    - Een affectieve component
    - Een strafblad is niet genoeg om de diagnose te krijgen

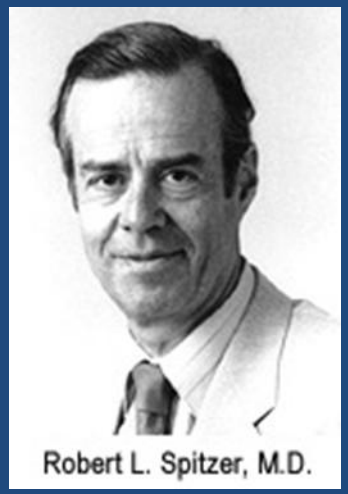


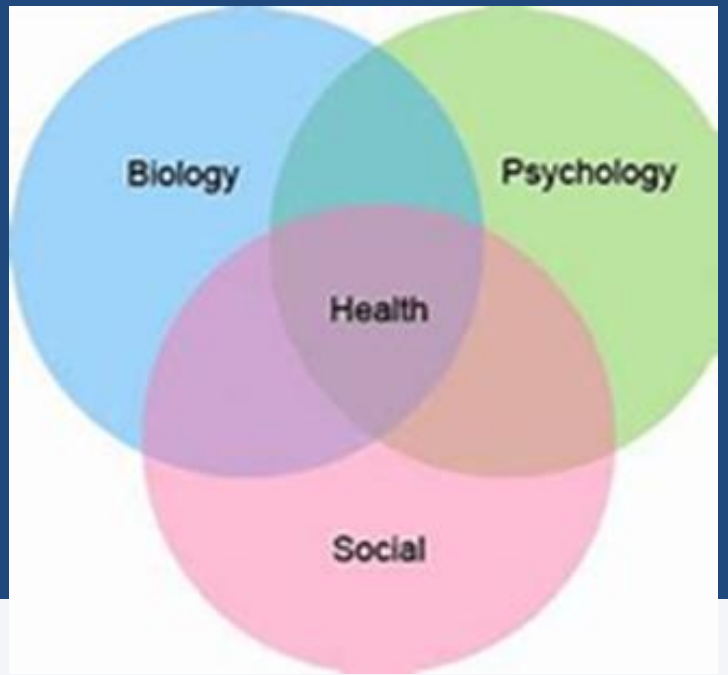
- Dissociale reactie
  - *Geen respect of zelfs minachting voor sociale regels en daardoor steeds in de problemen komen doordat ze in een abnormale sociale omgeving zijn opgegroeid. Ze zijn in staat tot sterke loyaliteit naar anderen binnen dezelfde sociale groep, zoals afpersers, oneerlijke gokkers, prostituees en drugshandelaren.*
    - Dit is geen psychiatrische stoornis !!!!!



Robert Spitzer over de DSM-III (2007)

- *“We maakten inschattingen over de mate waarin geestelijke stoornissen zouden voorkomen op basis van beschrijvingen, zonder de overweging dat veel van deze condities normale reacties zouden kunnen zijn en geen stoornissen. Dat is het probleem; we hebben niet gekeken naar de context waarin deze condities voorkwamen”.*





Wat is eigenlijk ((a)nti)sociaal?

- (pro) sociaal:



  - Vertrouwen
  - Positieve wederkerigheid

Rekening houden met een ander
Inspelen op behoeften van ander
Ander prettig laten voelen
Ander niet benadelen



- Antisociaal



  - Wantrouwen
  - Negatieve wederkerigheid

De ander in de gaten houden
preventieve aanval
geen zwakte tonen



- Asociaal



  - Geen wederkerigheid

Niet letten op behoeften van anderen
Geen rekening houden met anderen



Route naar antisociaal Gedrag 1: Wantrouwen

- **Oorzaken:**
  - Trauma/verwaarlozing
  - Onveilige leefomgeving
  - Hoge prevalenties van ACE (> 70%) (Luijkx et al, 2024)
- **Mechanismen**
  - Negatieve cognitief affectieve schema's
  - Hostile Attention Bias
  - Antagonisme
- **Antisociaal Gedrag**: Reactieve Agressie, preventieve aanval
- **Behandelmogelijkheden**
  - Trauma behandeling, EMDR, Schema Focused Therapy, CBT
  - Verbeteren sociale network
- **Bejegening**: Luisteren, timing, gelijkwaardig
- **Doel:** Verminderen wantrouwen en arousal









Route naar a(nti)sociaal Gedrag 2: Onvermogen tot wederkerigheid

- **Oorzaken:**
  - Emotionele verwaarlozing
  - Impulsiviteit
  - Verslaving, Lvb, ADHD, Stress
- **Mechanismen**
  - Hypomentaliseren (De Wit-de Visser et al., 2025)
  - Impulsiviteit/inhibitie problemen



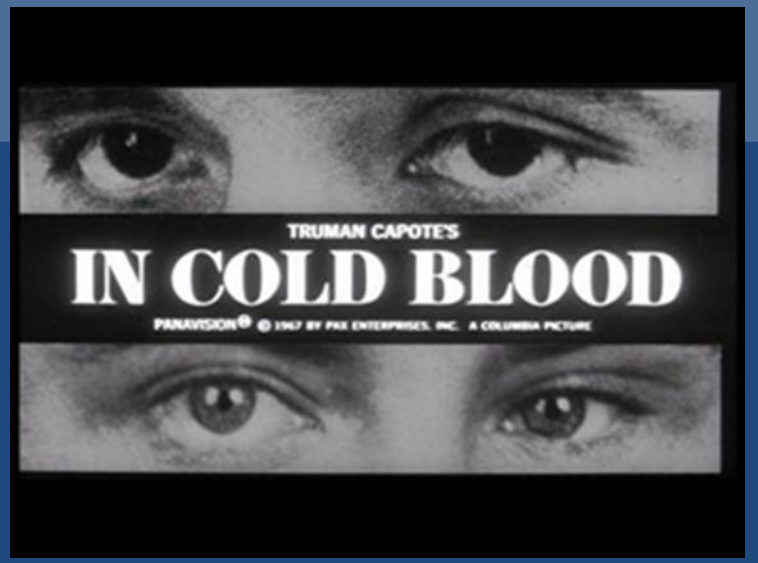


- **Asociaal Gedrag:** Sociaal grensoverschrijdend Gedrag, Rule breaking behaviour.
- **Behandelmogelijkheden**
  - Social Cognition Training (VR),
  - MBT, DGT, Impulsive lifestyle counseling (ILC)
- **Bejegening:** Structureren, empathisch begrenzen
- **Doel:** Beter mentaliseren, minder impulsief handelen

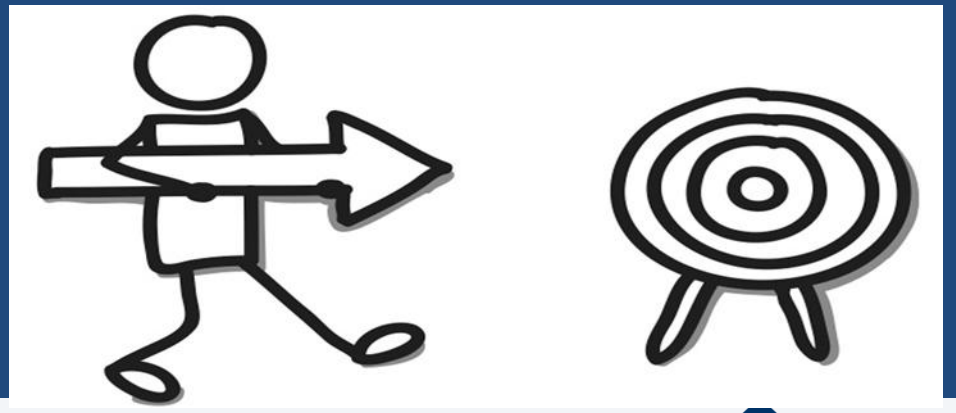




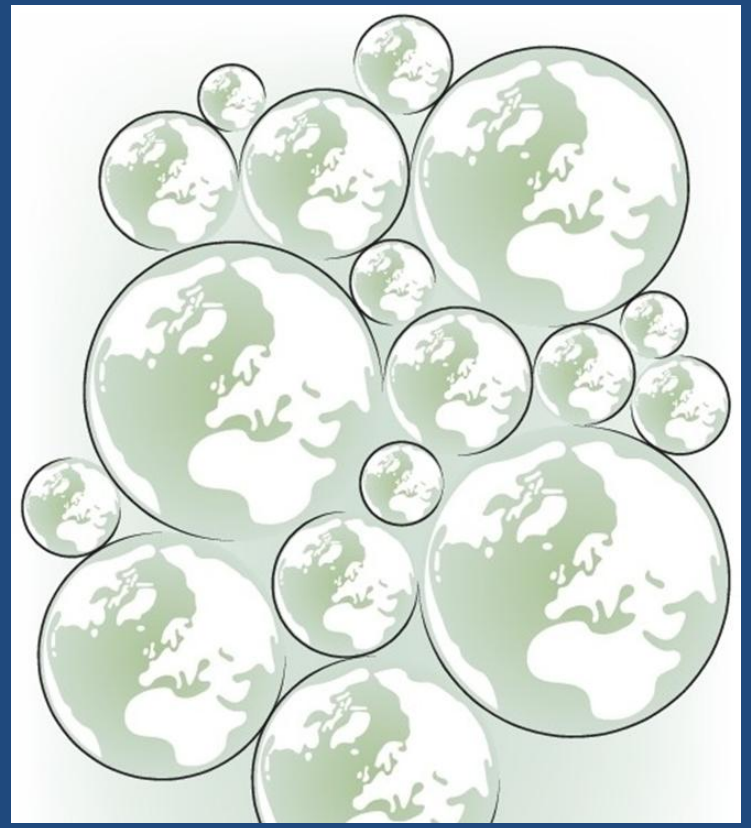
Route naar a(nti)sociaal Gedrag 3: Onwil tot wederkerigheid



- **Oorzaken:**
  - Laag empathisch vermogen
  - Hoge CU traits
- **Mechanismen**
  - Bij doelgericht gedrag minder aandacht voor de omgeving
- **Antisociaal en Asociaal Gedrag:** Proactieve Agressie, Instrumenteel antisociaal Gedrag.
- **Behandelmogelijkheden**
  - Cognitive remediation training
  - CGT gericht op lange termijn doelen en beschermende factoren
- **Bejegening:** Direct, Streetwise onderhandelen
- **Doel:** Meer oog krijgen voor langetermijn doelen



Komt met antisociale cliënten de maatschappij onze spreekkamer binnen?







Een ontmoeting tussen 2 werelden









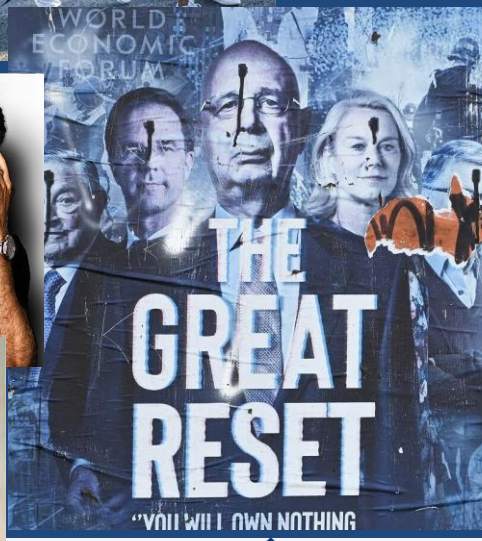


















GGZ behandelaren:

60% links, 30% midden, 4% rechts

63% Niet religieus, 23% christelijk, 5% islam, 9% anders (van den Hoogen et al, 2026)

Tilburg University
School of Social and Behavioral Sciences

Tranzo
Wetenschappelijk centrum voor zorg en welzijn

Hoe blijf je met elkaar in gesprek? De Leap methode (Amador, 2000)

Luister — Toon interesse, vraag door

Empathize — Heb begrip voor achterliggende gevoelens

Agree — Benoem waar je het mee eens bent

Partner — Probeer samen te werken



Wat vinden antisociale cliënten van psychotherapeuten?

(Aerts, J.E.M., Rijckmans, M. J. N., Bogaerts, S., & van Dam, A. (2023/2026).



Wantrouwen en kritiek ten aanzien van therapeuten

- therapeuten zijn betweters
  - Arrogant, problematiserend
- therapeuten denken te veel

in etiketten en protocollen
  - Te simpel, ongeïnteresseerd, zakelijk, onpersoonlijk
- therapeuten veroordelen mij
  - Niet de hele mens zien, alleen het gedrag
- therapeuten weten niet hoe het er in het echte leven aan toe gaat
  - Elitair, naïef



Slechte therapeuten volgens cliënten met ASPS

- Arrogant
- Ongeïnteresseerd
- Veroordelend
- Bang/onzeker









Mijn gebreken als psychotherapeut

Goede therapeuten volgens cliënten met ASPS

- Gelijkwaardig
- Oprecht geïnteresseerd
- Iets extra's doen
- Mij als persoon zien
- Geleidelijk opbouwen van verdieping
- Stevig en duidelijk

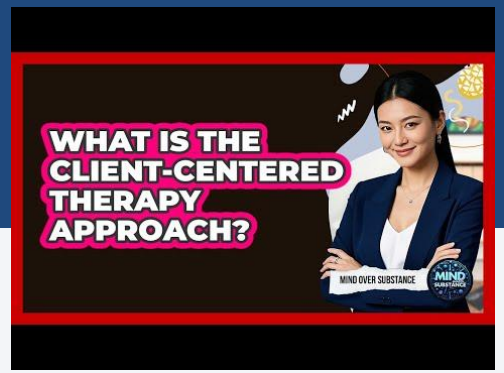




Wat voor therapeut hebben cliënten met ASPS nodig ?

Bevindingen van de cliënten en uit de literatuur

- Een authentieke, gelijkwaardige persoon die je met respect behandeld, voor je gaat maar die je ook doorheeft en je aankan.
- Iemand die kan schipperen tussen verschillende risico's, belangen en behoeften
- Iemand die langere tijd een therapeutische relatie aan kan gaan
- Iemand die buiten de vaste protocollen en eigen organisatie kan denken en handelen.



Tilburg University
School of Social and Behavioral Sciences

nvp nederlandse vereniging voor psychotherapie

VRIENDEN

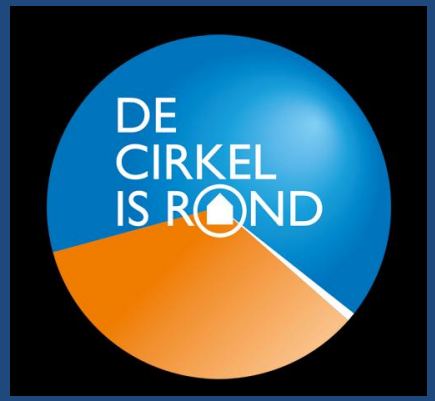
Tranzo Wetenschappelijk centrum voor zorg en welzijn

Wat kunnen we leren van ervaringsdeskundige ex-plegers?

(Aerts & van Dam, 2025)









Inzet ervaringsdeskundigen bij huiselijk geweld

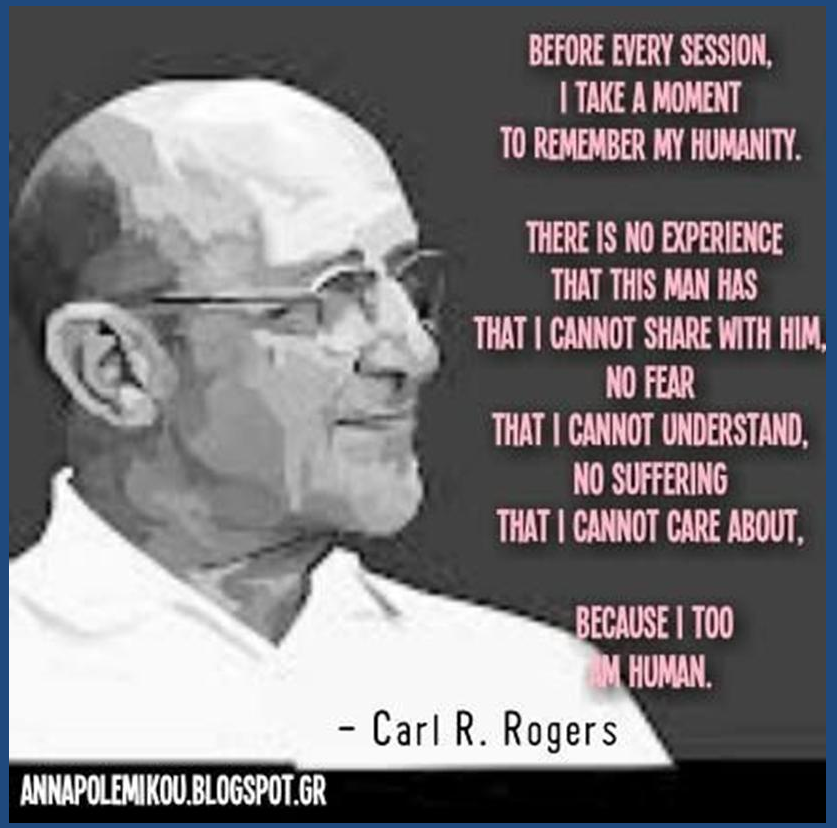
Tilburg University
School of Social and Behavioral Sciences

Tranzo
Wetenschappelijk centrum voor zorg en welzijn

Doen ervaringsdeskundigen wat therapeuten eigenlijk zouden moeten doen?

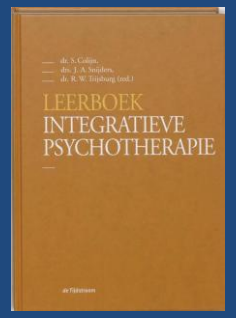
- Empathie, echtheid, onvoorwaardelijke acceptatie van de persoon
- Client verantwoordelijk laten voor zijn eigen proces
- Je niet verliezen in protocollen en procedures





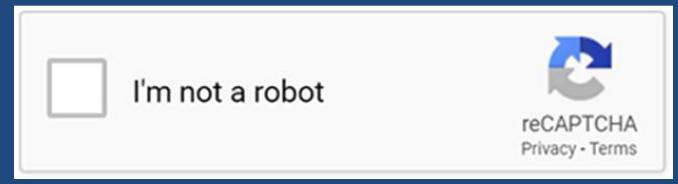
We hebben alle therapeuten nodig!

- De basis is client-centered
- Psychodynamisch om onderliggende emoties en afweer te begrijpen
- Gedragstherapie om duidelijke concrete handvatten te bieden
- MBT om beter te leren mentaliseren
- SFT om inadequate patronen te doorbreken
- Systeemtherapie
- Groepstherapie



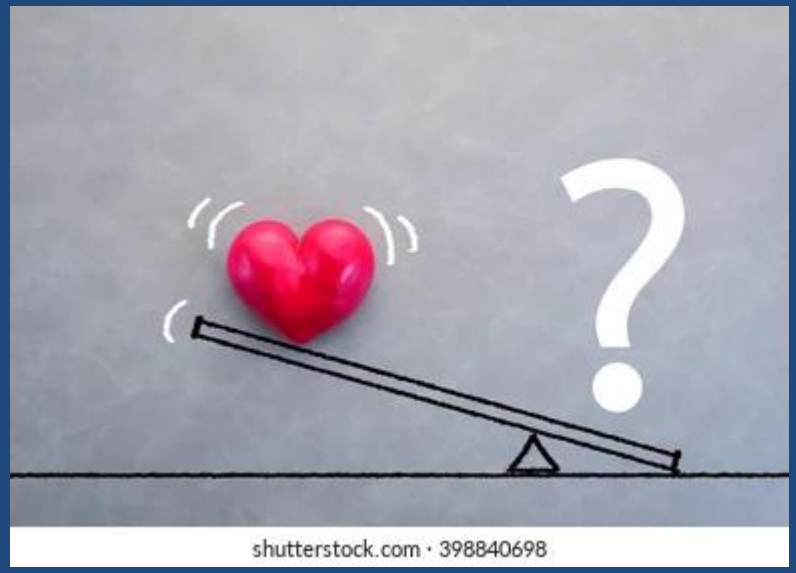






Wat maakt je geschikt om met antisociale problematiek te werken?

- **Je hebt zelfvertrouwen nodig**
  - Over je kennis en vaardigheden
  - Om kritiek en vijandigheid te verdragen
  - Open te zijn over je eigen gevoelens en onzekerheden
  - Om zowel stevig als aardig te zijn



- **Je moet flexibel zijn**
  - Om te kunnen improviseren, af te wijken van de regels
  - Een open onbevooroordeelde houding te hebben
  - Lef hebben ten aanzien van je eigen organsiatie

- Love yourself as a person, doubt yourself as a therapist? (Nissen-Lie et al., 2014)

Referenties

- Aerts, J.E.M., Rijckmans, M. J. N., Bogaerts, S., & van Dam, A. (2023). Establishing an optimal working relationship with patients with an antisocial personality disorder. Aspects and processes in the therapeutic alliance. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 96,* 999–1014.
- Aerts, J.E.M., Rijckmans, M. J. N., Bogaerts, S., & van Dam, A. (2026). Patients' perspective on an optimal therapeutic alliance in treatment of ASPD. Psychotherapy Research, 1–15. https://doi.org/10.1080/10503307.2026.
- Aerts, J.E.M., & van Dam, A. (2025). Peer support groups for batterers; a qualitative study on the active elements of the intervention and perceived effectiveness. *Health & Social Care in the Community,* in press.
- De Wit - de Visser, B., Rijckmans, M.J.N., Vermunt, J., Hamakers, M.J.W., & van Dam, A. (2025). Profiles of mentalizing in individuals with antisocial behaviour: comparing state- and trait-mentalizing. *Psychotherapy research,* 1-19.
- De Wit - de Visser, B., Rijckmans, M.J.N., Vermunt, J., & van Dam, A. (2023). Pathways to antisocial behavior: a framework to improve diagnostics and tailor therapeutic interventions. *Frontiers in Psychology.14, 993090.*
- Van Dam, A., Rijckmans, M.J. N., & van den Bosch, W. (2022). Explaining the willingness of clinicians to work with patients with antisocial personality disorder with the theory of planned behaviour and emotional reactions. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, *29*(2), 676-686.
- Luijkx, J., van Loon, L. M., De Wit-De Visser, B., & van Dam, A. (2024). Presence and Impact of Adverse Childhood Experiences and Reflective Functioning on Aggression in Adults With Antisocial Behaviour. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, *31*(6), e70011.
- Rijckmans, M.J.N., van Dam, A, & van den Bosch, L.M.C. (2020). *Praktijkboek antisociaal gedrag en persoonlijkheidsproblematiek*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Nissen-Lie, H. A., Rønnestad, M. H., Høglend, P. A., Havik, O. E., Solbakken, O. A., Stiles, T. C., & Monsen, J. T. (2017). Love yourself as a person, doubt yourself as a therapist?. *Clinical psychology & psychotherapy*, *24*(1), 48-60.
- Trivers, R. L. (1971). The evolution of reciprocal altruism. *Q. Rev. Biol.* 46, 35–57.
- Van den Hoogen, S., van Dam, A., Bogaerts, S & Braakman, M. (2026). Investigating the Attitude of Mental Health Practitioners Towards Radicalized Clients. In preparation
- Amador, X. F., & Johanson, A. L. (2000). *I am not sick, I don't need help!*. New York: Vida Press.
- Van Dam, A & Timmers, B. (2025). Samen bouwen aan vertrouwen. Hoe voer je het gesprek met wantrouwende patiënten? *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, *169*, D8424.
- Dam, A. van, Si Amer, L., De Vroege, L. & van den Broek, A. (2022). De maatschappij komt de spreekkamer binnen, aandacht voor complotdenken en anti-overheidssentimenten in de GGZ, *De Psycholoog*, *57(6),* 22-27.

